

БЕЗДАНЕ ЈАМЕ – МАСОВНА СТРАТИШТА У КОМПЛЕКСУ УСТАШКИХ ЛОГОРА ЈАДОВНО

Логор Јадовно и вишебројне бездане јаме су мјеста која нам говоре о највећем злочину против човјечности и међународног права, о злочину над тек рођеном дјецом, бакама, дједовима, мајкама, очевима, браћом и сестрама, чији је глас ужаса данима беспомоћно одјекивао из безданих јама Велебита и на масовним губилиштима на отоку Пагу.

Усташки логор на Велебиту – Јадовно, симболично је мјесто, мјесто смрти, страве, ужаса, уздаха и тешких успомена.

То је један од првих најбруталнијих и најзвјерскијих логора – стра-тишта у Европи.

Хрватски усташки логор Јадовно био је претеча јасеновачког, усташке творнице смрти, највећег система логора уништења Срба, Јевреја, Рома и антифашиста, како Хрвата и других на југославенским просторима, 1941 – 1945. године.

Али, Јадовно је мјесто о којем више од 68 година није објављено ниједно цјеловито дјело. Истину о овом комплексу хрватских усташких логора смрти заточеници су односили са собом у бездане јаме и поноре, чији је глас ужаса данима беспомоћно одјекивао врлетним Велебитом, губи-лиштима на отоку Пагу и валовима Јадранског мора.

Већина људи понешто зна о логору смрти Јасеновац, који је трајао че-тири године, Аушвицу и Треблинки у којем су прорадиле гасне коморе 4. јула, гдје су с "индустријом убијања" нацисти започели 23. јула 1942. године, али врло мало зна о комплексу хрватских усташких логора смрти Јадовно, који је трајао непуна четири мјесеца, од 11. априла до 25. аугуста 1941. године.

Логори на Велебиту и отоку Пагу су временски претходили већини ве-ликих логора смрти у Њемачкој. Усташки режим у Независној Држави

Хрватској (НДХ), с Антом Павелићем на челу, надмашио је њемачке нацисте у расистичким прогонима.

Чим је дошао на власт, уз помоћ Нијемаца и Италијана, Павелић је пре-дузео све да истребљењем српског и јеврејског становништва створи чисту католичку државу Хрватску. За разлику од својих нацистичких господара, усташе за масовна уморства на Велебиту нису трошили новчана средства, нису подизали творнице смрти, гдје би жртве гушили у за ту сврху подигнутим гасним коморама, већ су искористили природне јаме. Над њихова гротла су доводили повезане мушкарце, жене и дјецу, које су ударили дрвеним маљевима или ножевима, углавном неколико првих беспомоћних, да би они повукли остале, који су се, како су сами злочинци причали, стрпоштавали у таму јаме муњевитом брзином. Други су убијани над јамама које су морали сами да ископају, или су с каменом повезаним за тијело бацани с бродова у море.

Усташе су уживале у садистичком мучењу жртава – силовању жена, дјевојчица, пред бакама, дједовима, супрузима и бацању тако окрваљених, полуживих и живих, у бездануше. Ако се за Аушвиц каже да је био фабрика смрти, онда је у Комплексу стратишта Јадовно, смрт, као "на фабричкој траци, наношена ручно".

Макс Лубурић је на стратиштима логора Јадовно и Пага постављао темеље јасеновачког пакла, поставши шеф свих Павелићевих логора у Независној Држави Хрватској.

Не постоји перо којим би се исписале страхоте жртава у Комплексу хрватских усташко-домобранских логора, стратишта Јадовно. То надмашује сваку људску фантазију. Комплекс хрватских усташких логора Јадовно 1941. године састојао се од сабирних логора: Зграде казнионице Окружног суда, њених ходника и дворишта у Госпићу, логора "Овчара"¹ крај Госпића, Ступаничево код Башких Оштарија, логора код Рисове главе на Велебиту, логора губилишта Слана и Метајна на отоку

---

¹ "Овчара": Стаје Србина, трговца Матије Максимовића, који је поред штампарије, књижаре и читаонице у Госпићу покрај ријеке Новчице имао и три велике стаје у којима је држао овце, краве и неколико коња за пружање услуга другим трговцима. Већ у мају 1941. су усташе његово имање опљачкале, а њега и неколико његових чланова породице мученички усмртиле. Стаје су усташе претвориле у сабирни логор за Јевреје и Србе који сами заточеници назваше "Овчара".

Пагу, сабиралишта на жељезничкој станици у Госпићу, логора страстишта у Чачић долцу, Јадовно на Велебиту, те вишебројних безданих јама, о којима сам, о њих 32, сазнао дугогодишњим истраживањем изворних докумената и обилазећи врлети Велебита и његове околине и детаљно их описао.²

Логори у Госпићу били су сабирно-транзитног карактера и у функцији већ од априла 1941. године, знатно прије 2. јуна, када је поглавник Анте Павелић издао званично наређење о оснивању логора.

Логор Јадовно био је смјештен 22 километара сјеверозападно од Госпића, дубоко у густој шуми велебитског масива, на 1200 метара надморске висине, гдје су ноћи веома хладне, а дању врућина без воде, заточеници на отвореном без крова над главом. Далеко од очију у велебитској забити.

Оградише га мученички под усташко-домобранском стражом сами заточеници четири метра високом двоструком бодљикавом жицом, већ у мају 1941. године, 50 X 25 метара. Временом су га проширивали све до 24. јуна, када је добио свој коначни облик 188 X 90 метара, па је тај дан узет као дан оснивања логора, једног од првих масовних губилишта у Независној Држави Хрватској 1941. године.³

Прва јама бездануша, 1.880 метара удаљена од малог хрватског села Јадовна по коме је логор на Велебиту добио име, је Шаранова јама.⁴

Наведене усташке логоре су формирали државни органи Независне Државе Хрватске уз помоћ дијела католичког клера. Организовало их је Министарство унутрашњих послова НДХ на челу с Андријом Артуковићем, Еугеном Кватерником, равнатељем за јавни ред и сигурност, Јуцом Рукавином, усташким пуковником, емигрантом Јурицом Фрковићем, великим жупаном Лике и Гацка, Стјепаном Рубинићем, шефом усташког редарства у Госпићу, Рудом Рицом и Драгутином Пудићем

---

² Види опширније: Др Ђуро Затезало: Јадовно – Комплекс усташких логора 1941, књига И, Музеј жртава геноцида, Београд, 2007, стр. 169 - 189

³ Исто, стр. 112 – 125.

⁴ До 1939. године звала се Водена јама, када је по младићу Бубашу, чији су родитељи имали надимак Шарани, који је пао у њу, јер је хтио прескочити, и остао мртав, и јама се од тада назива Шаранова.

Парализом. Управник логора био је злогласни усташа, учитељ Руде Риц.⁵

Логор је осигуравало 200 усташа и 50 домобрана, међу којима је било и оних са фесовима на глави.

Јадовно је био директно подређен Редарственој усташкој бојни у Госпићу под командом бојника Стјепана Рубинића.⁶ У њеном саставу била је посебна јединица, чији су припадници изводили Србе и Јевреје из логора на његова околна стратишта, јаме, и убијали. Њима су командовала четири усташка официра, којима су били подређени усташе и домобрани, страже око логора Јадовно. Управитељ казнионице у Госпићу био је злогласни усташа Милан Старачех који је имао неограничену власт како у мучилишту, казнионици, тако и у свим другим злочиначким радњама.

Анте Павелић је из Италије, у пратњи с око 250 усташких емиграната, стигао у Огулин 13. априла 1941. године. Пратила их је група италијанских окупаторских фашистичких официра и у аутомобилу је крај њега сједио италијански генерал. У Огулину су усташе предвођене жупником Иваном Миканом, и адвокатом Ловром Сушићем, припремиле Павелићу свечани дочек. Жупник Иван Микан је у свом говору громогласно позивао на "чишћење" свега што није хрватско и Павелић је у свом наступном говору окупљеној маси мјештана сасвим јасно и отворено најавио терор и покоље, слуганску покорност фашистичким окупаторима. Истакао је кољачку паролу "бјеже псине преко Дрине", коју је само мјесец дана касније "доглавник" Миле Будак у свом говору у Карловцу претворио у још крволочнију паролу "Србе на врбе".

Вођа Хрватске сељачке странке Влатко Мачек је већ 10. априла 1941. године, пет дана прије доласка поглавника Анте Павелића у Загреб, издао проглас својим многобројним присталицама и цјелокупном хрватском народу којим их позива да потпомажу нову хрватску власт.

---

⁵ Усташки натпоручник, стар 40 година, добро је познавао територију Лике и Крбаве, па је то користио при хапшењима и убијању Срба. Истицао се југославенством, вјешто скривао мржњу према Србима; Хисторијски архив Карловац (ХАК), Зборник 20, 1989, стр. 148, 155, 189, 191, 202, 205, 798, 800, 806, 816.

⁶ Др Ђуро Затезало, нав. дј. Стр. 112 – 113.

Исто тако подршку новој усташкој власти дали су и највећи католички црквени достојанственици, надбискуп Алојзије Степинац, сарајевски надбискуп Шарих и више њих других, а све уз благослов Ватикана и гласовитог фашисте папе Пија XII. Надбискуп Степинац већ 11. априла 1941. посвећује др Милована Жанића, министра полиције у име своје и католичке цркве.⁷

На Велику суботу узвратио је посјету војсковођи НДХ Славку Кватернику, који је у име поглавника Анте Павелића 10. априла 1941. објавио оснивање Независне Државе Хрватске, честитао му на објављивању НДХ, што је значило и успостављање уске сарадње између усташког поретка и највишег представника римокатоличке црквене власти у Независној Држави Хрватској.

У усташкој штампи посебно је била забиљежена посјета Алојзија Степинца, коју је учинио 16. априла 1941. поглавнику Анти Павелићу, већ трећи дан по његовом доласку у Загреб, те свечаност коју је припремио у својим дворима усташким емигрантима – официрима. Тиме је Степинац показао којим ће се правцем кретати дјелатност његова и католичког клера у вријеме постојања усташког режима.⁸

Слиједи и Окружница 28. априла 1941. године кардинала Алојзија Степинца којом поздравља Независну Државу Хрватску као "син хрватског народа" и као "представник свете цркве" и позива католичко свећенство "на узвишени рад око чувања и унапређења НДХ".⁹ Слиједили су говори мржње и позиви на чишћење Срба и Јевреја, упућени од усташких министара, појединих бискупа, жупника, те геноцидних закона, наредби и одредби.¹⁰

---

⁷ "Хрватски народ" 14. ИВ 1941.

⁸ Види фотографију у: Документи о протународном раду, 156; Виктор Новак: *Magnum Crimen*, str. 544

⁹ Др Ђуро Затезало, нав. дј. стр. 44; Цвитковић Иван, Ко је био Алојзије Степинац, Сарајево, 1966. 73 – 87; Виктор Новак, н. д. Јелић Бутић Фикрета, Загреб 1977, стр. 59.

¹⁰ "Katolički list" 1941. бр. 17, 197, 198.

Већ први дан успоставе Независне Државе Хрватске јасно су показали да ће према Србима и Јеврејима бити заузет злочиначки став. Били су означени као лица изван закона.

Јевреји су без обзира на старост морали носити "жидовски знак" Ж. Срби су морали носити око руке плаву траку на којој је било велико слово П, што је поред политичког имало и чисто вјерско обиљежје. Морали су прећи на католичку вјеру, "вјеру праједова", и постати Хрвати или нестати из Независне Државе Хрватске, иселењем у Србију или убијањем.

Већ 3. маја 1941. године донијета је Законска одредба о прелазу с једне вјере на другу коју је потписао министар богоштовља и наставе Миле Будак, в. р .р.¹¹

Услиједило је и Упутство о прелажењу из једне у другу вјеру.¹²

Покрштавање или "похрваћење" српског народа представља заједнички циљ хрватског бискупата и власти Независне Државе Хрватске. Проводио га је Одбор тројице на челу с кардиналом Алојзијем Степинцем и Радни одбор за Хрватску и Босну и Херцеговину у договору с Министарством правосуђа и богоштовља.¹³

Усташе су на разне начине окупљали Србе, позивали су их да се окупе на одређеним мјестима, гдје ће им се дати нови документи, или да ће доћи католички жупници који ће их превести у католичку вјеру, па ће као Хрвати мирно радити и живјети код својих кућа. На више мјеста то је успјело злочинцима да окупе и по више стотина српског живља, а умјесто жупника дошле су усташе у камионима, опколили их, повезали и одвели у смрт. Акција за католичење служила је усташама да дођу на лак начин до што већег броја сакупљених Срба и да их тако похapse и убију на самом мјесту окупљања или их одведу у православне цркве и у њима их звјерски покољу.¹⁴

---

¹¹ "Narodne novine" 27. V.1941.

¹² Uputstvo o prelaženju iz jedne vjere u drugu, Ministarstvo bogoštovlja i nastave, br. 178, Zagreb, 27. V. 1941.

¹³ Viktor Novak, нав. дј. str. 16.

¹⁴ Исто.

Геноцид на тлу Независне државе Хрватске провођен је на јавним мјестима и садистичким иживљавањем: у српским православним црквама, школским зградама, кућама, вртovima, њивама, шумама, масовним стратиштима, безданим јамама. У комплексу усташких логора Јадовно доводе се Срби, Јевреји и антифашисти већ од 11. априла 1941. године, прије било каквог отпора тој нацистичкој творевини, што представља почетак помно планираног и спроведеног злочина – геноцида над српским народом и холокауста над Јеврејима.

На жељезничку станицу Госпић свакодневно од средине маја до 18. августа 1941. године стизали су возови са сточним вагонима, у којима је знало бити по 250 – 370 Срба и Јевреја измучених жеђу, глађу, батинама, које су усташе и домобрани похватили широм Независне Државе Хрватске код њихових кућа, у градовима, селима, на радним мјестима, црквама, њивама. Свуда гдје би их затекли, било дању, било ноћу. Њима су свакодневно попуњавали сабирне логоре у Госпићу и онда када би зликовци попунили наведене логоре, одводили би их повезане жицом двојицу по двојицу и уздужним ланцем по дужини у логор смрти Јадовно на Велебиту и логоре на отоку Пагу.

Више пута су их довозили камионима или пјешнице само до првих *успутних јама, гдје би их поубијали углавном хладним оружјем или их онако измучене једноставно побацали у јаме бездануше, не стигавши до наведених логора и њихових вишебројних јама. Док су заточеници чији живот није завршавао у успутним јамама били и даље паћени, гладни, жедни, уз псовке, кундачење, ударање колцима и ножевима све до логора на Велебиту или отоку Пагу, гдје би им живот у страховитим мукама био прекинут, уз весеље злочинаца.¹⁵

Усташка, квислишка и клеро-фашистичка творевина НДХ је од првог дана успостављања, 10. априла 1941. године, свакодневно, досљедно и свестрано, проводила знатно раније осмишљени план геноцида над српским и јеврејским народом, у циљу њиховог потпуног истребљења у Хрватској.

*Логор Јадовно на Велебиту, са својим помоћним логорима и безданим велебитским јамама, био је први логор масовне смрти у НДХ. У њему

---

¹⁵ Ђуро Затезало, нав. дј. стр. 298.

су усташке власти организовано и систематски злостављале невинне људе, мучећи их на неописиве начине.

Усташе су познате по незамисливим и несхватљивим окрутностима, без преседана у модерној историји. Није тешко закључити да су усташе у њиховом садизму и окрутности превазишли нацисте при холокаусту и Младотурке у геноциду над Јеврејима.¹⁶

Окрутношћу усташких звјерстава били су шокирани и њемачки и италијански нацисти и фашисти. Згражавали су се над усташком крволочношћу. С разлогом, јер у цијелој Европи током Другог свјетског рата није било таквих злочина. Њемачки шеф одбране у Загребу Arthur Neffner обавијестио је 24. априла 1942. године Берлин о страшним злочинима над Србима и њиховом имовином који овдје живе од древних времена. Пише да не може схватити да је носитељ тог усташког злочина и већи дио свећеника католичке цркве. Наводи сарајевског надбискупа Сорића који је у Католичким новинама, 11. маја 1941. године, написао: "Био сам с нашим усташама у Сјеверној Америци. Пјевао сам свим срцем са сузама у очима наше усташке химне. Увијек смо пружали оданост и вјерост домовини Хрвата! Више католика! Бог и Хрвати!" изјављујући да је усташа. Neffner спомиње фрањевца Францетића који је учитељу Основне школе наредио да издвоји српску православну дјецу од остале, па их усташе убише пред њиховим учитељем и вршњацима.¹⁷

Исти наводи још неколико имена католичких свећеника са зликовачким намјерама и упутствима како очистити Независну Државу Хрватску од Срба, Жидова и Рома.

Њемачки хисторичар Валтер Герлоц пише: "Нажалост, једна од првих мјера које је примијенио католички усташки режим био је ужасни војни подухват истребљења уперен против становништва које је припадало гркоправославној вјероисповјести"¹⁸

---

¹⁶ Поглавник Анте Павелић, обраћајући се усташама често је понављао: "Добар усташа је онај који умије да употријеби нож и извади српско дијете из мајчине утробе."

¹⁷ Glasnik Svetog Ante, br. 7 – 8, str. 88,81,1941.

¹⁸ Марко Аурелио Ривели, Надбискуп геноцида, Јасен, Никшић, стр. 121.

Пуковник Ђузепе Анђелини, командант једног пука дивизије "Ре" (Краљ), пише у својим мемоарима: "На хиљаде Срба бјеху ослијепљени и звјерски мучени, читаве породице су масакриране без икаквог обзира на пол и доб. Организатори и извршиоци често су славили клање, весело се частећи,* као кад су у августу 1941. прославили убиство сина директора средње школе у Госпићу који је био њихова хиљадита жртва."¹⁹

Слична свједочанства још у току рата и после у својим мемоарима записали су многи други италијански и њемачки војници и официри. И сами Нијемци и Италијани остали су пренеражени злочинима хрватских војника поглавника НДХ Анте Павелића.

Све чланице тројног савеза Рајха и њихове сизеренске државе имале су логоре смрти у којима су живот губили невини људи. Али, оно што је створила и законски организовала Независна Држава Хрватска 1941 – 1945. године, по монструозности и нељудском нагону према заточеницима Србима, Јеврејима и Ромима превазилази животињску суровост оног што се дешавало у логорима смрти Трећег Рајха.

На основу дугогодишњег истраживања на терену и многобројне изворне архивске грађе различите провенијенције, у овом комплексу усташких логора смрти, који је трајао кратко, од 11. априла до 21. августа 1941. године, прије било каквог дотад отпора тој квислиншкој држави, дошао сам до закључка да су усташе у 132 дана његовог постојања довеле 42.246 похватаних Срба, Јевреја и антифашиста Хрвата, из свих крајева НДХ, од којих су усмртиле 40.123.

Због италијанске реокупације Хрватског приморја и Лике, започете 15. августа, а условљене развојем устанка у Лици, Кордуну, Банији и Книнској Крајини, усташе су, плашећи се реакције Италијана, на брзину ликвидирале логоре Јадовно, Слана и Метајна. У самој огради логора Јадовно на брзину су побиле 763 заточеника, од којих 256 над јамом која је само 40 метара удаљена од логорске жице. Преостала 2.123 заточеника из логора на отоку Пагу и другим логорима, журећи пред наиласком Италијана, потрпали су у сточне жељезничке вагоне, у којима су их и довели и 19, 20. и 21. августа 1941. превезли у усташки

---

¹⁹ Исто.

логор Јастребарско крај Загреба. У посљедњем транспорту, 21. аугуста, било је 900 Срба, који су истога дана из Јастребарског отпремљени у логор Јасеновац и тако се нашли међу првим његовим заточеницима. Остали допремљени из Госпића су током неколико сљедећих дана одвезени из Јастребарског у логоре Крушчицу, Лепоглаву, Јасеновац и неке друге. Њих 200 су убиле усташе у логору Јастребарско.

Међу 40.123 убијена у комплексу логора Госпић, Јадовно, оток Паг било је 38.010 Срба, 1.988 Јевреја, 88 Хрвата, 11 Словенаца, девет муслимана, два Чеха, два Мађара, један Рус, један Ром и један Црногорац.

Наведени подаци показују да су усташе на стратиштима логора Јадовно убијали у просјеку 304 ухапшеника свакога дана, готово онолико колико би их истога дана и довели или довели из Госпића.²⁰

Пуних 68 година вапила су стратишта логора смрти Јадовно на Велебиту за истином и писаном ријечи. Настојало се да трагови злочина који су хрватски војници, усташе и домобрани, плански и смишљено починилили над српским и јеврејским народом, буду уништени. Да се злочин заташка, временом и заборави. А све под паролом братства и јединства народа и народности Југославије. Усташе су трагове злочина још у вријеме рата уништавале, у вријеме њиховог извођења и послије. Жртве су истину о свирепости усташких злочина односиле са собом у бездане јама и поноре, чији је глас ужаса данима беспомоћно одјекивао из јама врлетног Велебита, губилишта на отоку Пагу и валовима Јадранског мора.

Све до данашњих дана нико их није ексхумирао, пребројио ни достојанствено сахранио. Говорило се "због братства и јединства народа и народности то не треба чинити, нека им кости мирно почивају, тамо гдје и јесу."²¹ Није још вријеме, треба дистанца од 50 година, треба сачекати, то би вријеђало осјећаје народа коме су усташе припадале. Све то зло

---

²⁰ Ђуро Затезало, нав. дј. стр. 382 - 384

²¹ Од бројних безданих јама и стратишта само на Кордуну, Банији, Лици и дијеловима Горског котара евидентирао сам њих 337. За већину њих се данас готово ништа не зна. Готово сва мјеста усташког озакоњеног злочина су необилежена и неприступачна: Др Ђуро Затезало: "Радио сам свој сељачки и ковачки посао" – Свједочанства геноцида – Српско културно друштво "Просвјета", Загреб, 2005. Стр. 332 – 357.

нека чека боље прилике. Не треба прикупљати, записивати и објављивати о тим ужасним усташким злочинима. Чему евидентирати масовне гробнице, стратишта, откривати бездане јаме, ексхумирати из њих жртве. То вријеме ће се вјечно памтити по злим домишљајима да се истријеби цијели један народ.

Ђутањем се прикривало много тога. Умјесто да се сви злочини из времена Другог свјетског рата 1941 – 1945. године најсвестраније истраже и научно прикажу јавности, како би потомци знали шта је људско зло, како се никад никоме не би поновило, те да се таква рука злочина никада више не подигне ни на кога и нигдје.

Тако је из прећуткиваног сјемена зла настало извориште нових зала.

Дошла је 1991. година. Српском народу у Хрватској одузета је конститутивност и државотворност у њиховој домовини. Претворен је у националну мањину те од 12.16% укупног становништва Социјалистичке Републике Хрватске, према попису становништва из 1991, сведен на постотак од 4,54% према попису 2001. године у Републици Хрватској.

Српска насеља у Хрватској су готово нестала. Њихови становници протјерани с вјековних огњишта. Куће и господарске зграде опљачкане, великим дијелом спаљене или насељене Хрватима, и не само избјеглицама, него и из градова и насеља Хрватске гдје није било никаквих сукоба нити борби. Порушена су и скромно подигнута спомен-обилежја жртвама из времена Независне Државе Хрватске. Нестала су тако и њихова имена – по други пут су убијени. Измијењени су називи улица, мјеста, школа, домова.

Тако и на мјесту Српске православне цркве Рођења Богородице (1826) у Глини, гдје су усташе и домобрани крајем јула и почетком августа 1941. поклали 1.564 Србина, био подигнут Спомен-дом а испред њега спомен-плоче с именима жртава, 25, 26. и 27. септембра 1995. године спомен-плоче су разбијене и уклоњене, а умјесто ранијег назива Спомен-дом исписано је Хрватски дом.

Данашња слика комплекса усташких логора смрти Јадовно, како на Велебиту тако и на отоку Пагу, више је него нехумана. Негатори истине у наше вријеме фалсификују и властиту биографију, а истовремено

настојање да се објави истина и чињеницама одговори фалсификаторима потпуно је онемогућено.

Ипак, остала је неуништива и неизбрисана утроба безданих јама и страстишта са посмртним остацима безбројних жртава. Нико их није ексхумирао, пребројио и достојанствено сахранио.